

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԻՊԱՍԱՆԱԿԱՆ

Ա. Յ. ՊԱՐԻՒԼԵԱՅ

ԳԼՈՒԽ Թ

Փախուստ

Նորածին արշալոյսն գունագեղ զարդա-
րեր էր դարձնել բոլոր բնութիւնը. երկ-
նից կոմարն առաւօտեան առաջին աղօտ
մթութենէն եղեր էր սպիտակ մարգարտա-
գոյն, որ գէպ արեւելք կ'ըլլար զմիտի, և
վերջապէս բոցագոյն հորիզոնին վերջին
սառճմանին վրայ, ուսկից պիտի ծագէր ա-
րեւն։ Առաւօտեան հեղաշունչ հողմն կը ծա-
ծանէր ատոքահատ ցորեանը մեծատարած
դաշտագետնոյն վրայ, և աստ անդ զուարթ
զայարութեան ծովուն մէջէն կը բարձրա-
նային զղեակներ, գեղեր ու տնակներ ա-
րօտական խաչին նման որ կը տարածուի
դաշտին վրայ։

Նոյն միջոցին, երկայնաւոր խումբ մը
հեծելոց, մեկնելով Բաբելոնի հիւսիսային
արուարձանէն, շտապաւ կ'ընթանար գե-
տոյն աջակողման ափունքէն, արքունի
ճամբով։ Եւ արդէն մօտեցեր էին Լահիւր
գեղը, երբ ցորկուան աստղն երևնալով
հորիզոնին վրայ, կ'ողջունէր նախ Ախա-
րայ պատմական աշտարակները։

Հեծելոց խումբը կը վազէր շտապաւ. և
զոգցես կը թռչէր հողմանման, կրելով
ուսերնուն վրայ միծամեծ ուղեղներ. և
փայլուն կապարճից մէջ կը հնչէին նետերն։
Աղնուական պատանի մը կ'առաջնորդէր
իրենց, տփզոյն ու հիւծեալ, տխուր ու
խռովեալ, այլ միշտ գեղեցիկ։ Գառն մտա-
ծութիւն մը տպաւորեր էր դիմացը վրայ
տիրութեան նիւթն, և կարծես չէր ներեր
որ անկէց զատ ուրիշ բան մտածէ։ Եւ յի-
րաւի. վասն զի մինչգեռ հետը ելողներն
անընդհատ կը դառնային նայելու ու դի-
տելու վերջին անգամ մ'ալ ձիոց գաւակին
վրայէն այդ մեծալէն քաղաքը, որ կը լու-
սաւորուէր ու միշտ նոր երևոյթ մը կ'առ-
նուր արեգական ճառագայթից ամման
հետ, ինքն և ոչ իսկ փախստական անխարկ
մը կու տար նոյն կողման, այլ ոտքերը ձի-
ուն կողմ վրայ ամփոփելու ու սանձը
թուլացնելով կը փութար հեռանալու այդ
առեւի կամ երկիւղալի տեղէն։ Եւ ոչ իսկ

ուշ կը զնէր թէ արդեօք միարայլ կու գա-
լին ետեւէն. այլ բովանդակ ուշադրութիւ-
նը ու մտածութիւնը իր վրայ ամփոփած
էր, որով տիրութիւնն աւելի ևս կը տիրէր
վրան. և չունէր ճամբայ մը արտաքսելու
զայն, այլ յուսահատեալ կը տագնապէր
մահաբեր մտածութեամբ։

Գիւղաքանակ շինականք ու արուեստա-
ւորք որ քաղաք կ'իջնային կամ կը մեկնէին
անկէց, և կը քաշուէին ճամբուն եզերքը.
տեղի տալով հեծելոց, ու կը դիտէին այդ
նորօրինակ տեսարանը։ Եւ կը տեսնուէին
հեռուէն կանայք ոմանք և աղջկունք որ կը
դիզուէին զրանց վրայ՝ տեսնալու այդ հե-
ծելագունդը, որուն գոփիւնը լսել էին հե-
ռուէն։

— Ո՛վ ևն ասոնք, — կը հարցնէին ի-
րարու։ — Հայկական խորխտ հեծելա-
զօրն է որ կը դառնայ իր հայրենի երկիրը։
Բայց զեռ երկու օր է որ հասան. շատ քիչ
կեցան ի Բաբելոն։ Իսկ Մայքան, տեսէք,
նոյն ինքն է որ ճամբայ կը բանայ ամենուն.
Արա Գեղեցիկ, քաջն Արա. կեցցէ՛ յաւի-
տեան գեղեցիկադէմ Մայքան լեռանց։ Յի-
րաւի կը նմանի Ներեսայ, կապուտակ կա-
մարին Մայքալի։ Բայց ինչպէս խռոված
է։ Ինչունի. ինչ է այդ տիրութեանը պատ-
ճառը։ Գուցէ Քիրթազ Արատայ երկրէն
շուտով հեռանալուն համար է։ Բայց ինչու
ուրեմն շուտով կը դառնայ։ Արդեօք Աւ-
նաւարայ վարդերը անուշ չեկան իր հոտո-
տեղեացը։ Փոյթ չընեն ու չի պատասխաներ
մեր ողջունին ու ծափաճայն գովութեանց։
Գոռող է այդ պատանին իր ժողովրդեանը
նման։ Եւ սակայն ստիպուեցաւ խոնարհե-
լու ու հարկ բերելու Արքատից չքնաղ թա-
գուհւոյն։

Այսպէս կ'ըսէր ժողովուրդն. իսկ Արա
աւելի ևս կը շտապէր քայլերը, առանց
միտ զննելու հետաքրքիր ամբոյսին և իրենց
ծափահարութեանցը և ողջունից։

Ինչ պատահեր է արդեօք, — կը շարու-
նակէր զարձեւալ բազմութիւնն. — Ինչպէս
այս ժաման արդէն այսչափ հեռացեր է
Խմբոր Բեղէն իր զօրքերովը որ կը ճեպեն
ետեւէն։

Երբոր զգաստացաւ Հայոց Թագաւորը

գետնափոր ճամբուն մէջ կրած. այլալու-
թենէն, տեսաւ իր քովը ներքիւնի իմաս-
տունը անպատրուակ զինօք, որ կը դիտէր
զինքը սիրալիր աչքը, և Հայրենի փայթ մը
կը ցուցնէր՝ օգնելու իրեն:

— Մերունիդ սուրբ, — ըսաւ Արա,
տխուրթեամբ մը ծռելով գլուխը, — տըր-
տում է անձա մահու չափ:

— Արիացիր, — պատասխանեց իրեն
Սուսմա, — մի վճատիր որդեակ: Մարդն
նախաստեղծ մեռաւ, այլ դու վերածնար
'ի վերականգն' երիտասարդացոյն, արիա-
զոյն ու զօրաւորագոյն: Սինարայ երկի-
րը ասկէց ետքը մահառիթ սիրտի չըլլայ
քեզի: Հակատագիրն տեղի մեռաւ և ճըշ-
մարտութեան նուիրական աղբերակէն ծը-
ծեցիր հօս զկենդանութիւն:

— Ա՛հ, — գոչեց պատանին հառաչե-
լով, — ինչ բանի կու գայ ասկէց ետքը:

— Պատանիք, — ըսաւ իմաստունն գո-
րովաձայն, մեղմելով խօսքին ոյժը, — Մի-
թէ կը համարիս որ աշխարհիս վրայ անյոյս
ըլլալու ենք, սիրոյ պատրանքը անգամ մի
ճանչնալէն հոգը: Ինչո՞ւ ուրեմն կը փայլի
արեւն հաստատութեան կամարին վրայ:
Ինչո՞ւ արարին վառեց 'ի մեզ բանականու-
թեան անէջլ բողբ, որ իր էութեանը մասն
է: Ի՞նչ ու քաղէ, ով ամենասիրելիդ արա-
ւած իրաշնայի: Միթէ դու մարդկանց այն
կարգէն չես, որոց յանձնեց իրաշնայ գա-
ւազտուն իշխանական, որ հրամայեն մարդ-
կանց և փառաւորին ու երկանկացընեն
զայլարէ: Չես սիրիր քու ժողովորդդ:
չես յիշեր Արմաւար պրքունիքդ ու ծանօթ
անձինքդ՝ որ չորս կողմէ առած սիրտի միտ-
թարուին քեզմով:

— Այո, — պատասխանեց Արա, սիրտը
եղած: Աստուած է որ կը խօսի քեզմով,
ով սրբազան ծերունիք: Մենք մեզի համար
եղած չենք:

Եւ այսպէս ըսելով կը փորձէր ելլալ գետ-
նէն, բայց չկարենալով ստկող ծնգացը
վրայ, զողալով ընկաւ իմաստնոյն բազկայքը
մէջ, որ բռնեց զինքը ու 'ի վեր կանգնեց:
Խմէ, որպէս զի զօրանաս, — ըսաւ Սու-
սմա, և թափեց չիթանքը վրայ մէկ քանի
կաթիլ տեսակ մը ըմպելիք, ապալիէ անօ-
թով մը հանելով գօտւոյն մէջէն: — Իսկ
հիմա, որդեակ, հանգիր սակաւ մը այս
նստարանին վրայ, և վատապէսով մար-
մինդ զօրացուցած առնէ՛ք քնով, միւր մար-
դիկն ասկէց դուրս կը հանեն զքեզ:

— Ու՛ր տանելու, — հարցուց Արա,
ընդդմանալով մը եղած առաջարկութեան:

— Ո՛հ, ոչ թէ տուի իրիկուան սենեակդ:
Սնանսանելի ողբի որ փախստեան ճամ-

բան բացին առջևդ, փակեցին բոլորովին
կորստանքը: Պիտի արթննաս ու պիտի
տեսնաս զքեզ հօն ուր կ'ախորժիս. . . սի-
րելեացդ մէջ:

— Սիրելեացս մէջ, — կրկնեց Հայոց,
Թաքաւորն, որուն աչքերուն վրայ արդէն
ծանրացեր էր քունն: սիրելեացս մէջ,
Բայց դու, ծերունիդ սուրբ, կը թողնու
զիս:

— Հօրկ է որ թողում:

— Ուրեմն մէկ մ'ալ սիրտի չի տեսնանք
զիրար:

— Ապագայն իրաշնային ձեռքն է, —
պատասխանեց վեհութեամբ ներքինի
ծաղկին իմաստունն: — Քնացիր, որդեակ,
և մոռցիր ամեն բան:

Սնէտացաւ ծերունին. և երբ Արա դեռ
կը ննջէր թանձրաբուն, անխօս պահա-
պաններն վերուցին զինքը նստարանով
հանդերձ ուսերնուն վրայ, ու դուրս հա-
նեցին:

Երբ արթնցաւ պատանին մահահան-
գոյն քունէն, գտաւ ինքը դիմքը փետրա-
լից անկողնոյ մէջվրայ, մեծակորուստ գոր-
գով ու զազանաց փափուկ մորթով զար-
դարուած սենեկի մը մէջ: Կը ծածանէին
զլխուն վրայ նարստ լայն վարագոյրներ, և
պղնձագործ փայլուն լապտերներ կը սփռե-
ին սենեկին մէջ աղօտ պայծառութիւն մը:
Ափշած, դարձուց աչքերը չորս դին մտա-
դրութեամբ, և ճանչցաւ որ իր առջի իրի-
կուան օթեանն էր, Նիկիդդի Բելայ պա-
տուարէն դուրս, ուր ինքը էր 'ի քնակու-
թիւն:

Բայց երբ և ինչ կերպով եկեր էր հօն,
ինչպէս կը գտնուէր այդ անկողնոյն մէջ,
երազ էր արդեօք տեսածն թէ ստուգու-
թիւն:

Եւ երբ այս տեսակ մտածութեամբ կը
տագնաւէր պատանին, ընդ առաջ ելաւ
իրեն Պարէտ ամենայն յարգութեամբ: Չի-
նուած էր վերէն 'ի վեր և պատրաստուած
ճամբայ ելլալու:

— Ամենայն ինչ կազմ ու պատրաստ
է, — ըսաւ իր տիրոջը:

Արա նայեցաւ իրեն զարմացմամբ մը.
բայց Պարէտ ամենեւին չէր նայէր իրեն:

— Ի՛նչ բան պատրաստ է, — հարցուց
ապա Հետաքրքրութեամբ:

— Չիտուորենք, տէր իմ, — պատաս-
խանեց Պարէտ խոնարհութեամբ: Չիերն
պատրաստ են և ձիւաւորներն 'ի նիւս երի-
վարաց են: Ուղտերն կարասեօք հանդերձ
արդէն իսկ համբայ ելած են:

— Բայց . . . թո՞ղմից Արա գողալով,
— ինչո՞ւ այս ամեն բաներն:

— Որովհետեւ ... պատասխանեց միւսն
ցածութեամբ. — եկար այս գիշեր ու այս
հրամանը տուիր ինձի:

— Ես:

— Այո տէր, չեն յիշեր: Զափազանց
խռոված: Ելիր, գոչեցիր, արթնցիր, ու
Պարէն, և արթնցնուր մեր մարդիկն ալ:
Պէտք է մեկնիլ ասկէց արեգական ծագե-
լէն առաջ. դառնանք յԱրմաիր, ժամէ մը
ճամբայ ելլանք»: Ես վախճանով որ չըլլայ
թէ գժրախտ գէպք մը պատահած ըլլայ,
համարձակեցայ հարցնելու թէ ի՞նչ է այդ
անակնկալ չուոյն պատճառը, բայց պա-
տասխան մը չընդունեցայ: Այնու հան-
գերէ կուրօրէն հնազանդեցայ հրամանիդ.
և ահա պատրաստ եմ ըստ թու ակնարկու-
թեանդ:

Պարետին խօսած ատեն յինքն ամփո-
փելով պատանին, միտքը կը բերէր նոյն
ահաւոր գիշերուան բոլոր ցիրուցան գա-
ղափարները ու դէպքերը: Ներկայացան
աչքին խորութեան անպատմելի նիւթեր
և ահարկու տեսարաններ, որոնք իբրեւ
ամենասուր փուշեր կը խոցէին սիրտը,
թաղկացեալ եղջերուին նման որ ընդու-
նայն տեղ որսորդաց ձեռքէն զերծանել
փորձելէն ետքը, կը կենայ յանկարծ, ու
կը տեսնայ չորս կողմը խուճ մը որսական
շուններ, արչաւասոյր երիվարներ ու ձիգ
աղեղներ, որ կը տեղան վրան նետից ան-
ձրեւ մը:

— Իս խօսած չեմ Պարետին հետ. —
բայց ինչպէս կրնայ խարուած ըլլալ այն
աստիճան: Ա՛հ. Սանտին տուած է այդ
հրամանը. կատարուի թող կամքը:

Այսպէս ըսելով ելաւ աշխուժութեամբ
անկողնէն. հագաւ գորշագոյն կարմրա-
կարգ գգեստը, կապեց իր հաւատարմ.
սուրը. ամփոփեց մազերը սեւագոյն մուշ-
տակէ փետրաւոր գլխարկին տակ, նետեց
չըրպագետը ուսոցը վրայ, ելաւ սենեկէն
և փութաց անդուղներէն վար մինչև դու-
ռը, ուր պատրաստ կեցած էր ձին, Այս
ամեն բաներն առանց խօսելու կայծական
արագութեամբ. Հաղիւ քանի մը վայրկեան
անցեր էր, և արդէն աշտանակի մը նա ՚ի
ձի, և կ'ընթանար արչաւակի իր մարդիկն
ետեւէն ձգած, գէպ ՚ի քաղքին հիւսիսային
դուռը:

Այս կերպով մեկնեցան: Արա կը մըտ-
րակէր ձին ճեպով, և ոչ ետքը կը դառ-
նար գէթ վերջին անգամ մ'ալ տեսնելու
զԲաբելոն, այն դարմանակերտ քաղաքն,
գոր մէկ մ'ալ տեսնալից շունէր: Ստեղծ-
թեան ու քստման խառն զգացում մը, կամ
մանաւանդ բարկութեան ու տաղտու-

թեան կը նեղէր գիւրը. ուսկից աղաւտելու
համար, աւելի յանձն կ'առնուր զգայա-
գիրի երեւալ, թմբած ու ոչնչացած:

Ինչո՞ք մարդկութիւն. ինչպէս գերի է
միշտ նոյն իսկ իր պատրանացը: Բայց պա-
տանքն իսկ միթէ կենաց լաւագոյն մասը
չէ: Եթէ սիրտ բացարձակ տէր ըլլար իր
անձին, միթէ չէր անպատասխար. իրաւ-
ցընէ, առանց այս յաւիտենական առթից
սրտասուտաց, որոնց պատճառը մեր կիր-
քերն են, երեւակայութիւնն, ցնորքն ու
պատարանքը, սիրտերնիս անապատ միայ-
նութեան մը կը նմանէր: Ահա՛ղ. ճշմար-
տութիւն է, սիրելն խորհելն կեանքն ու
միշտ կրնն:

Նոյն ժամուն եթէ ունէր Արա միսթա-
րական բան մը, թէպէտ փոքր ու նիւթա-
կան բան, Վազին, ուրանալն ու առաւօ-
տեան թեթեւ հոլով պատառնելն էր իր
ձիովն, որ հեղ էր ու տեղող աշխատու-
թեան, ինչպէս են բոլոր հայկական ձիերն,
Համբաւաւորը միշտ իրենց ուժովն ու ան-
համեմատ երագութեամբ:

Գեղեցիկ է իրաւցընէ ձին, ու արժանա-
ւոր մարդկային սիրոյ: Աջուռական ու վե-
հարաբոյլ է, ու կը հպատակի սիրով իր տի-
րոջը հրամանին, հնազանդ ու հաւատա-
րիմ ճառապի պէս: Կը սիրէ ու կը ծածկէ
իր սէրը, բայց մեծաբաց աչքերուն մէջ
յայտնապէս կը տեսնուի այդ զգացումը:
Կիրարդգած և զգայուն ըլլալուն, ոչինչ
բան մը կը խռովէ դիրքը, կը բարկացընէ,
տնկել կու տայ ականջները և ՚ի դող կը
հանէ բոլոր մարմինը. Բայց խօսք մը,
միայն ձայն մը, թեթեւ խրախոյս մը, յաղ-
թել կու տայ ամեն երկիւղի, կը շարժէ
գլուխը, կը անկէ բաշերը, և կը սկսի գի-
մել անծանօթ վտանգին դէմ: Բարեկամ
է մարդոյ թէ ՚ի յաջողութեան և եթէ ՚ի
ճախորդութեան. կ'իմանայ սրտին խռ-
վութիւնը կամ ուրախութիւնը և բոլոր
զգացումները, կը մասնակցի կրիցը ցաւոցը
ու ցաւմանը, և չի արտնայար վայրկեանա-
կան անգթութեան մը դէմ, որովհետեւ գի-
տէ անոր զգացած տաղանապը: Կը կրէ ա-
մեն նեղութիւն, յանձն կ'առնու ամեն վը-
տանգ, որովհետեւ նոյն բանին մէջ կը տես-
նայ իր տէրն ալ: Կը գիմագրաւէ արու-
թեամբ ՚ի մահ, և կ'ընկնայ վաստակարկի
ու սիրալից իր տիրոջը սիրոյն համար: Կը-
թալիք ակնարկ մը բաւական է դիմել վար-
ձատրելու, և եթէ թեթեւ մը չոյեւ քրտնա-
լից ու արիւնալից միզը, մէկէն կը քաջա-
լերուի:

Վաղէ, սլացիք, Տիգրատ, կտրէ ճամբան,
վեհարարոյ արարած: Տխուր է տէրի՛ այ-

քարատեան լեռանց մէջ ձմեռուան գիշերի նման, Բաքելոնէն շատ հեռու կըրնայ հանգիստ տալ մարմնոյն սակաւ մի, բայց սիրտը և ոչ վայրկեան մ'ունի հանգիստ: Շատ աւելի հանգիստ էր սիրտն երբ Մատակայ և աւարառու տաներանից փախստական զնդից դէմ պատերազմի տարիւր դիմէր: Վաղէ, սլացիր Տիգլատ, կտրէ ճամբան. վասն զի պէտք է որ այսօր կրկին ճամբայ ընեն: Փիչ մը հանգչելէն ետքը իս գիւղը, հիծելագորն պիտի չարուռնակէ ճամբան առանց կենալու մինչև Ներբայ որովհէր: Իսկ վաղը: Վաղը պիտի հասնիք Միշաղգետաց սահմանը, ուր ոչ մի հեծեալ Բաքելոնցի կրնայ հասնիլ ձեզի: Վաղէ ուրեմն:

Կը թռչէին ձիերն փողոյ ամպոց մէջէն, միշտ աւելի հեռանալով Բաքելոնէն: Վեղեցիկ էր քաղաքն ու մեծալէն. փայելլով նորածագարփուոյն ճառագայթից տակ: Ճմարիտ գրախտ մ'էր բերկրութեանց, բարձրացեալ հսկայածն կամարաց վրայ, 'ի փառս և 'ի պարծանք (եկայ: Յիրաւի գեղեցիկ էր քաղաքն ու հողալէն, և լի բերկրութեամբ բոլոր այն ամեն ժողովրդոց համար՝ որ կը դիմէին հօն. բայց նոյն պէս պիտի չըլլար ասկէ ետքը իր գեղեցիկ թագուհւոյն համար:

Նոյն օրը, ըստ սովորութեան, կանուխ ելեր էր Շամիրամ անկողնէն: Բնութեամբ կենացի էր նա, բայց կերպն այրապէս և գիտէր միացնել կանացի կենսոյ պէտքերը պատերազմի գծնական վաստակոց ու տէրութեան ծանր հոգոյց հետ: Լուաց մարմնը ջնջել չլով, և ամփոփելով մաղերը, մազերի՛ր որ կը փայլէին առաջ. գեղեցկութեամբ և հասունացեալ ամաց խոհականութեամբ, կանչեց իր պաշտօնեայները, խորհելու պետութեան կարևոր գործոց վրայ, և լսելու թղթաբերաց լուրերը որ հասեր էին նոյն գիշեր հեռաւոր կողմերէն:

Բայց նոր ու քաղցր հոգ մը կը տալնաւոր զինքը: Լսեց աճապարանօր յաջող լուրերը, տուաւ կարևոր հրամանները, և առանց գոհարութեան ներումն չորհեց մէկ քանի յանցաւորաց, և ամենեւին աւանդ չի կոխեց այն երկայն գովութեանց, զոր կը հաղորդէր իրեն գրագիրն թէ քանգակած ըլլան նահանգաց կառավարիչներն նոր կըճնաց վրայ մեծարու բարեպաշտութեամբ:

Վերջապէս մեկուսանալով գարձեալ իր ներքին սենեակը, սկստաւ զարդարել նորէն իր բնատուր գեղեցկութիւնը: Ապա հով չէր իր անձին վրայ, ինչպէս երբեմն,

ՊՐԱԿ Գ.

որուն կը վկայէր նաև իր սիրտն: Թէպէտ հայելին կը կրկնէր տաղաւին իր մունջ պերճախօսութեամբն թէ « գեղեցիկ ես », բայց արքայազարմ տիկինը կարծես զոհ չէր հայելւոյն այդ մարդահանոյ վկայութեանը: Խոսց աչօք կը սյանար տրտմութեամբ իր կորուսեալ մանկութեան օրերը և կը դողար, ժող և գրեթէ ներկայ կամ ապագայ կրելիք խանգարմանը վրայ: Սակայն զեռ գեղեցիկ էր Սենարայ նախանձելի և գեղեցկութեան, վասն զի թէպէտ յարգի է կոկոնն, սակայն ծաղիկն աւելի ևս կը փայլի ցօղոյն վրայ, և հիանալի հոտովն կը զարմացնէ:

Սալամը, նաժշտաց մէջ ամենասիրելին, Մարտու ախարահին թխտփալ գուստրն, ժոռնայով թագուհւոյն, կապոց պարանոցին վրայ մարգարտայեռ մանեակ մը, և ծաղիկով իր տիկնոջ պատիներին վրայ որ կը ցոլար հանդիպակալ ազդպատէ փայլուն սկաւառակին մէջ, ըսաւ:

— Տիկինդ իմ, չկայ ախարահիս վրայ քան զքեզ գեղեցկագոյն ուրիշ մը:

Ախորժեցաւ Շամիրամ այդ գովութեանը, վստահ ըլլալով ըսողին սրտին անկեղծութեանը վրայ: Ետքը ծռելով գլուխը, և հառաչելով տիտուր ու խոնարհ ձայնով, պատասխանեց.

— Ա՛հ, տարիներն, Սալամը, տարիներն կը սա՛հին, և ծանրանալով վրանիս անխնայաբար, կը գողանան մեղմէ մանկութեան վաղանցուկ պարծանքը:

— Ի՛նչ կ'ըսես, թագուհիդ երկրի և սրտի: Կը սա՛հին տարիներն, բայց իբրև բարեբար ոգիներ, ամեն մէկն նոր շնորհք մը կը յաւելուն վրադ: Չեն գիտեր որ ամենքը կը ցանկան քեզի. ինչպէս ժողովուրդն անպաշտ աչօք կը դիտէ զքեզ, և զարմանաց ձայներ կը լսուին ուսկից որ կ'անցնին:

Նաժշտին այդ խօսքին վրայ շառագունեցաւ Շամիրամ:

Ո՛հ, գեղեցիկ երևնալ ամենուն, — գոչեց նա հաճութեամբ, ահա այս է որ կ'ուրախացնէ զիս: Բայց մէկ, մէկ մը միայն թագաւորէ վրաս:

— Կը սիրեն զու, ով տիկին:

— Կը սիրեմ, այո՛, և սիրուած եմ փոխադարձ, ոչ արքունի թագիս համար, այլ անձիս համար: —

Նաժշտին միտքն սլացաւ մէկէն Միւրիդալ մեհնարը, ուր հանդիպեր էր Շամիրամայ հետ չքնաղ պատանոցն: Սալամը ընկերացեր էր նոյն գիշեր թագուհւոյն յայցելութիւն նուիրական մեհնարն, որով

առիթ ունեցեր էր ճանչնալու Հայաստանի թագաւորական պատանին:

— Իրաւցընէ, — ըսաւ նաժիշտն, — եթէ կայ մէկ մը որ արժանաւոր ըլլայ քեզի, անտարակոյս ըրանց չքնադադէմ Մայրաւ է:

Ա՛հ, — գոչեց Շամիրամ զարմացմամբ, — կը ճանչնաս զինքը:

— Ներէ, տիկին, — թոթովեց նաժիշտն այլայլութեամբ, — Աչքերս . . .

— Տեսան, — ընդհատեց թագուհին սիրալիր ժպիտով, և հանդարտեցուց խռովեալ նաժիշտը. — տեսան, և տեսնալն յանցանք չէ: Վերջապէս, թէ որ ես առաջին տեսութեամբ սիրեցի զինքը, արդեօք վշտանալու եմ որ Սալամբ արժանի համարած ըլլայ զինքը իմ սիրոյս:

— Ո՛վ տիկինդ իմ, իրաւունք ունիս, աւելցոյց Սաբայ թխաւորպէս գոստորն, ժնւրագրելով ու համբերելով Շամիրամայ ոտքը: Կը կրէ նա յանձին Սին Ստուծոյ պայծառ գեղեցկութիւնը, որ է Աստուած բարերար, լուսաւորիչ գիշերոյ. և անշուշտ սիրտն ալ համեմատ պիտի ըլլայ զիմացը գեղեցկութեանը: Թագուհիդ փառաց, կեցցես յաւիտեան բարերջանիկ կենդանութեամբ: Հաշտ է քեզի հետ Միլիդդա Չարբանիդ, որուն կենդանի պատկերն ես երկրիս վրայ:

— Գնա, սիրելիդ իմ Սալամբ, և Աստուած լսեն մաղթանազդ Գնա. և Հուրք ներքինապիտեան ծանուցանէ Հայաստանի Մայրալիս որ թագուհին կը սպասէ իրեն: Շամիրամ իր յարկին մէջ առանձնացած որ զարդարուած էր մեծածալուստ բազմադոյն մարմարինով, ալպապտէրէ նկարեալ տախտակներով, ջրայ ցայտերով և ուռնեանց հաճոյական ստուերներով, կը սպասէր չքնաղ պատանւոյն: Նստած էր ինքն մեծագին ակամբը դրուագեալ ապանոսէ գահու մը վրայ, և շնորհալից այտը գողտրիկ ձեռացը մէջ ամփոփած իր բնական արմարան մը գլխուն, կը զբարձրանար մտքէն, և գոգնական կանխաւ կը վստիւրէր իր սիրելին: Եւ յառաջելով մէկ մը տաճութենէ ի միւսն, միջամուկ կ'ըլլար ապագային միջին գաղտնեացը, և կ'երազէր ուրախութեան ու երջանկութեան անհնամասն օրեր:

Արեգական սիրելագոյն աշխարհաց մէջ տեսակ մը տունի կայ, եղական իր սեռին մէջ, որ ծնանելով յանջրգին տեւուոյ, հազիր և զհայթայթէ իր սնունդն, վասն զի երկրին և օդի զգանա իր պէտքը: Այս տունին մեղմաբար անկում, կը գտնուէ իր շտեմարանին մէջ ամենիւստիւր հոյզ մը,

քիչ կը բարձրանայ, բայց չորս կողմը մեծ ընդարձակութեամբ պարարտ լայնատերեւոստեր կը սփռէ, որ կը զօրանան կենսական հիւթերով. մինչդեռ միւս տուններն թէպէտ քիչ բանի կը կարօտին, սակայն շուտով ալ մի և նոյն երկնից տակ իր ցաւաւորին: Այդ տունից արեւուական նպատակ մ'ունի. այսինքն կը ժողովէ ցրուելու համար. և յիշաւի, այնչափ տարի ծածուկ գործունեայ կեանք մ'անցընելէն ետքը, կը ծի ու կը բարձրանայ իր ծոցէն ցօղուն մը. որուն գագաթը շուտով կ'արձրկէ փունջ փունջ ծաղիկներ, պարծանք անապատի և մխիթարութիւն ուղեւորին: որ տեսնալով զայն հեռուէն բարձրացեալ աշխատալից ճամբուն վրայ իր բարեկամ փարոս մը կը քաջաւերուի: Այնչափ աւելի գեղեցիկ է այդ տունին, որչափ որ տաճանիկ եղած է իր կեանքն:

Այսպէս է ահա մարդկային տունիկ ալ. կ'աճի, կը մեծնայ ու կը զօրանայ արդիւնաւորելու համար ծաղիկ մը: Եւ զարմալի ու գեղեցիկ է իր աճումը, վասն զի ամենայն ինչ կը ժպտի իր առջին. մեծութիւն, պատիւ, զօրութիւն ու ճոխութիւն, աւելի ևս փառաւորելու այդ մարդկային տունկը:

Ո՛րախ էր Շամիրամ. Միլիդդա Չարբանիդ երկնակացուցեր էր զինքը ուղածէն աւելի: Իր օրտին համար սաճմանածն մարդկանց մէջամենէն գեղեցիկն էր, վեհանձնը ու քաջը, Սակայն միտքը կուգար Սանտին տխուր յիշատակը, որուն դժբախտ մահուանը համարյանգէտ պատանւոյ յանդուգն խօսքերով յանդիմանութեան էր: Բայց ոչ այնչափ անոր՝ որչափ ռամիկ մարդկան անասնձ չարութեանը վրայ կը վրտանար, որ պարտաստ է հաւատալու մէկէն մեծամեծայ վրայ խօսուած զրպարտութեանց, քսելու վրանին ամեն տեսակ ախտ, և յանիրաւի պոլտասպան համարելու քամենայն տեսակ եղեւան: Ոչ միայն ինքը չէր Սանտին մահուան պատճառը, այլ և ոչ մտածել կամ խօսել էր զայն: Քիրաւի, ինքն ուրիշ յանցանք չունէր Սանտին մահուան մէջ, բայց եթէ, որուն գուցէ շատնքն ալ կրնային զինքը ամրաստանել, որ գեղեցիկ էր, զօրաւոր ու փափաքելի ամենուն, կամ երկտաարգական անիրողութեան սիրով, և կամ փառասիրական չափազանց մտածութիւններով:

Իրաւցընէ, ի՞նչ էր Սանտին գէպը: Բղնունեաց պատանի երգիչն փառասիրութեամբ վառուած էկեր էր Բարեկուն, ընդունուեր էր սիրով արքունեաց մէջ, և երգեր էր Ներքովթայ ցեղին, բայց աւելի

Տայգետայ չքնադադէմ դատեր փառքը, որ Սեփադոնիայէն Սննասարայ երկիրը եկեր էր, որպէս զի հարսնանալով Անիոսի, ժառանգէ՛ Ներքովթայ փառաւոր գահը: Լաւ իմացեր էր Շամիրամ որ Հայ պատանւոյն աչքերը իրեն ուղղուած էին, բայց առիկա նոր բան մը չըլլալով, պէտք չէր որ ստաւորտի բան մ'երևար իրեն. սակայն իր կեղծէր որպէս թէ բան մը չի գիտնար:

Թէ ինչ կը մտածէր պատանին և ինչ կը յուսար իր եռանդուն երգերովը, չէր գիտէր Շամիրամ, և ոչ իսկ վերջէն կրցաւ բան մ'իմանալ. վասն զի իրիկուն մը հեռանալով քովէն, մէկ մ'ալ չի դարձաւ: Իր անակնկալ մահուանը լուրը մէկէն տարածուեցաւ. Սուանան թաղին մէկ քանի ձկնորսներն գտեր էին անոր գիւղակը Նիփրասայ խորշերուն մէկուն մէջ արգելեալ 'ի կնիւնս, զոր իմացուցին մէկէն թագուհւոյն, և լսելով մեծապէս վշտացաւ այդ ձախորդութեան վրայ: Ինչպէս պատահեր էր այդ ցաւովի դէպքն, արդեօք նախանձութեան թէ թշնամութեան ընծայելու էր զայն: Ահա անիմանալի գաղտնիք մը, զոր Շամիրամ իսկ չուզէր բննել, վախճալով որ չըլլայ թէ սաստիկ փոյթ ցուցնելով պատանւոյն վրայ, կասկած մը տայ այլոց: Բայց այն բանն ուսկից հրաժարեր էր չի վնասուելու համար, եղաւ մանաւանդ 'ի կնաս իրեն: Այնչոր գրապարտութիւն, Բայց Հայոց թագաւորն, զոր կը սիրէր ինքը 'ի սէր եռանդուն, միթէ համոզուած չէր իր ամենզգութեանը վրայ, զի երգունքացւա նոյն ինքն թագուհին, յանուն ծայրագոյն Կից, յանուն իր ինքնակալութեանը, յանուն իր պատանի որդւոյն, միով բանիւ յանուն այն ամեն բաններու որ մարդու մը համար նուիրական է աշխարհիս վրայ: Եւ այսպիսի երգումներէ մ'ետքը, պէտք չէր որ հաւատար պատանին Շամիրամայ խօսքերուն: Եւ միթէ հաւատալ չի ցըցուց:

Եւ սակայն այս մտածութիւնը կը դառնացնէր ու կը վշտացնէր զթագուհին նոյն ժամուն իբր նախազգեցութիւն մ'աղէտից: Հեռացող մտքէն և աւելի ուրախ բաններու գործուց մտածութիւնը: Սկըսաւ համբել Արային քաղերը, որ ապաշով միտքը դրեր էր թէ ճամբայ ելած է իրեն գալու համար: Խաբէական յոյս:

Նոյն վայրկենին Հուրք ներքինապետը երևցաւ իր տոջին:

Խռոված էր նա և այլայլած, և կարծես անհաճոյ լուր մը կը բերէր: Իրաւորն է սյդ առաջին անգամն էր որ Հուրք կը ներկա.

յանոր թագուհւոյն առանց կարենալու ըսել. «Հրամանդ կատարուեցաւ»:

Տեսաւ Շամիրամ ներքինապետին այլայլութիւնը ու խռովեցաւ:

— Ուրեմն ինչ լուր: — հարցուց թագուհին:

— Յաւիտեան կեաց: 'ով դէշոյ, — Ըսաւ Հուրք, թաւալելով յերկիր, — Հայոց թագաւորը իր սենեակը չէր:

— Ահ. թերեւս արքունիքէն դուրս ելած է զգոսանաց համար. . . — աւելցուց Շամիրամ 'անորոշակի, կէս մը Էջարքընելով, և կէս մ'ալ մեկնելով եղամբ:

— Նախասնեկաց մէջ հսկող ներքինիք անշուշտ տեսած պիտի չըլլան դուրս ելլալը, — պատասխանեց Հուրք յարգութեամբ, առանց շատ համոզուելու ըսածին:

— Ինչ է բու կարծիքդ, — հարցուց թագուհին. — Ինչպէս կը մեկնես հօն չըլլալը:

— Ըսածիդ պէս եղած պիտի ըլլայ, 'ով թագուհիդ իմ կարող չեմ ուրիշ մեկնութիւն տալու. ներքինիք կ'երգնուն. . .

— Հօս գան ամենքն ալ. — ընդհատեց թագուհին. — պարզելով սրտին խռովութիւնը:

Հուրք մեկնեցաւ յարգութեամբ, և թագուհին վար իջնալով գահէն, տաքնապած վեր վար կը չափէր սենեակը:

Փանի մը վայրկենէն վից ներքիններն որ պահպանութիւն կ'ընէին գիշերը, եկան Շամիրամին առջև և գողալով ոտքն ընկան:

— Հայոց թագաւորն, — հարցուց թագուհին ցասմամբ ու դառնութեամբ:

— Թագուհիդ ամենազօր, յաւիտեան կեաց: Հսկիցիք բոլոր գիշեր մեզի սահմանուած իւրաքանչիւր ժամերուն, և մեզմէ ոչ ոք տեսաւ Հայոց թագաւորին իր խուցէն ելլալը: Եւ մինչև այս ժամս դու միշտ փակ մնաց, և չի համարձեցնեցանք առանց կանչուելու ներս մտնալ: Հուրքին հրամանաւը քիչ առաջ մտանք ներս, բայց՝ զպատանին հօն չի գտանք. փնտռեցինք ամենիկողով, այլ վայրապար: Ինչպէս կրցաւ արդեօք դուրս ելլալ առանց տեսնուելու, մինչդեռ գուռներն փակ էին և որմուռքն անարատ: Անտարակոյս կամ կախարդական գիւթութիւն մը կայ բանին մէջ, և կամ՝ Նիսրոք 'ի վեր առաւ դիմքը երգիքէն իր զօրաւոր թևոցը վրայ:

— Լաւ կ'ըլլայ որ ըսէր թէ քոյ սևա տեսակ հագին թևատարած փակելով ձեր աչքերը, ծառայք անհաւատարմի, տեսած չէք զպատանին, որ ելլալով խուցէն՝

տեսած պիտի ըլլայ զձեզ գետնատարած
իրբն գինեհարեալ:

— Թագուհիդ ամենագոր. . .

— Բաւական է: Հուրբ, արդ անհաւա-
տարիմ մարդիկը պահպանութեան տակ
դիր: Քննէ ստոյգը. թէ որ ստուքին է
խօսածնին, ձգտին առիւծուց փոսը: Այս
է հրամանս, գնացէր:

Վարնալով ու սաստիկ դողալով ոտը
ելան սրտաբեկ, և գնացին լուսթեամբ
թագուհւոյն առջեւէն:

Շամիրամ մնաց վայրիկ մ'առանձին,
շանթեր արծրելով աչքերէն: Գնացեր,
գնացեր էր պատանին, առանց իրեն ակն-
արկութեան սպասելու: Այլ պէտք չէր
հաւատք ընծայել ներքինեաց առասպելնե-
րուն. ոչ թէ կախարդական զօրութեամբ
աներևութացեր էր Հայոց թագաւորն իր
աննեկէն: Գնացեր էր. բայց ինչո՞ւ մոռցեր
այդ աստիճան իր սիրելին: Իր սիրելին:
Կրնար արդեօք դեռ այնպէս կարծել, Պա-
տանին որ պէտք էր սպասէր անձկու-
թեամբ, համբերութեամբ ու յարատեւու-
թեամբ իրեն հրաշխանացը, իւր անե-
րևութացեր էր յանկարծ, գուցէ քանի մը
ժամէ 'ի վեր, առանց մտածելու գինքը, և
ոչ իսկ փախստեան հետեւանքը: Ինչպէս
մեկնեմ այս գործը. կամ խնդ էր նա և
կամ ապերախտ:

Ժամերիկը սահէին, և պատանւոյն վրայ
ամենեկին նոր լուր մը չկար:

Ինչպէս որ վիրաւոր մատակ առիւծն
կ'առանձնանայ 'ի խորս անտառին լզիլու
իր ընդունած վէրքը, ուր գուցէ կը մեռնի
այլ, և երբեմն երբեմն բարձրագոյն մօրնչ-
մամբ կը յայտնէ կրած ցւաղը սաստկու-
թիւնը, սպառնալով արինախաւած վրէժ-
խնդրութիւն իր որջին անգգուշաբար մօ-
տեցողին, նոյնպէս և թագուհին փակուե-
ցաւ իր ներքին սենեկացը մէջ, փարատե-
լու անտեսարար կրած նախատանացը ցա-
ւը ու ամօթը: Բարկութեան ճայթումը ալ
պիտի չի յապաղէր շատ:

Ժամէ մ'ետքը, Նինուաս կ'ուզէր իր
մայրը տեսնալ: Թագապանծ պատանին
ստիպը էր ամեն որ այցելութեան երթա-
լու իր մօրը, բայց շատ անգամ ինքնակա-
լութեան գործերն չէին ներքին թագուհւոյն
նստելու երկար ատեն խօսելու իր սիրելի
որդւոյն հետ: Այլ Նինուաս առջի օրը ա-
մենեւեալ տեսնուած չէր արքունեաց մէջ. և
ոչ իսկ գուցէ նոյն օրը կը փութար երե-
նայու, թէ որ իր խնամտուն ուսուցիչն
Զերոտլչ տեսնալով գինքը Գոմերայ ար-
մաւնիներէն զարձած, և լսելով ճամբան

հանդիպածները, չի պատուիրէր շուտով
երևնալու իր մօրը:

Շամիրամ տեսնալով իր որդին, զգաս-
տացաւ և սիրով ընդունեցաւ գինքը:

— Ինչ ունիս մայր, — հարցուց Նի-
նուաս, տեսնալով մօրը ըրած ճիշդ ար-
տաբուստ ուրախ երևնալու համար:

— Ոչ ինչ, իմ Նինուաս, — պատասխա-
նեց զօրախոս թագուհին, գորովանօք մը
սեղմելով որդւոյն ձեռքը:

— Ո՛հ, ոչ. բան մ'ունենալու ես, —
կրկնեց նորէն Նինուաս. — Գէմքիդ վրայ
գառն խորհրդոց հետքեր կը նշմարեմ. ձեռ-
քերդ այնպէս տաք են որպէս թէ ջերմ
ունենայիր:

— Մի մտածեր այդ տեսակ բաներ, —
ընդհատեց թագուհին, ամիտիւնով ձեռ-
քը. — գիտնաս որ բան մը չունիմ, չունիմ
բան մը: Տէրութեան հոգերն շատ ու բազ-
մատեսակ են, և փառաց թագն իսկ ունի
երբեմն իր դառնութիւնները: Պիտի թա-
գաւորիս օր մը, սիրելիդ իմ, և այն ա-
տեն. Բայց ըսէ, ուսկից կու գաս
այդպէս փոշիւից:

— Ա՛հ, ներէ մայր, — գոչեց նա. — Գեռ
հիմա ի՞նչ ձիւն, և անհամբեր տեսնալու
մայրս. Գիտես. — աւելցուց, ընդհա-
տելով առաջին խօսքը. — երէկ չի գրկուե-
ցաւք միատեղ. . .

— Գէշ եղաւ. — աւելցուց Շամիրամ,
համարյոք մը տալով որդւոյն ճակտին. —
Շատ հեռու կը պտուտիս յարբունեաց, ո՞վ
իմ Նինուաս: Երէկ, օրինակի համար,
հանդիսաւոր օր մ'էր, և դու մօտս չէիր
ընդունելու Արմաւրայ հարկատու հիւրը:
— Ա՛հ, այժ, այս առաւօտ տեսայ գինքը, —
ըսաւ պատանին ցաւած սրտով:

— Ո՛հ, — գոչեց թագուհին:

— Լահիրու գեղէն քիչ անդին, — պա-
տասխանեց Նինուաս, առանց միտք դնե-
լու մօրը կրած այլայլութեանը ու տագնա-
պին. — Հեծելագործն կը թաչէր հողմա-
նման, Հայաստան ունի կտրիճ ձիւր ու
ձիաւորներ, բայց շատ գոռոզ ու ամլար-
տաւան են իր թագաւորները:

— Ինչպէս. ինչո՞ւ արդ կրպ կը խօսիս:

— Այ՛մ, շարունակեց պատանին. — առ-
ջեւ անգաւ և ոչ արժանի համարեցաւ
ակնարկ մը տալու, թէ և ժողովրդեան
աղաղակն կ'իմացներ իրեն իմ ո՞վ ըլլալս:
Ինչ է հարկատու թագաւորի մը այդ գո-
ռոզութիւնը: Ի՞նչ միջէ Նինուաս որդին չեմ:
Բայց ինչ ունիս մայր:

Նինուասայ հարցմունքն անպատճառ
չէր: Իրաւքնէ Շամիրամ կը նուազէր,
Զօրութիւնն զոր շուտով յինքն ամիտիւն

էր՝ զէմ կենալու անահնկալ հարուածոյն, պահանջաւ այդ կտրուոր վայրկենին, և ընկաւ գահուն վրայ նուազեալ և այլալեւայ:

Այս կերպ մեկնեցաւ ուրեմն, կ'ըսէր թագուհին: Ասկէց աւելի ծանր նախատինք չէր կրնար ընել ինքի: Խոր գիշերուան մէջ երբ ներքինիք կը ննջէին թանձրաբուն, ելբը է նա սկսնակէն, փախեր արքունիքէն, դիմեր Նիվիդիի բնայ պատուարը, ժողվեր է իր մարդիկը ու հեռացեր Բարեւտնէն յառաջ քան զարշալուսն: Ինչպէս և երբ կ'ըցեր է մտածել այդ փախուստը: Անտարակոյս հօն, ընթրիաց ատեն, իմ առջևս, երբ պուշեալ կը դիտէի զինքը, կարգալու դիմացը վրայ սրտին զգացումը:

Ինչպէս կրցեր է նա այդ աստիճան կեղծանորել. — « Վաղը, ըսեր էր իրեն թագուհին երբ կը հրաժարէր, վաղը ծանր բաներու վրայ պիտի խօսիմ հետդ »: — Իսկ պատանին հառաչանք մը հարցուցեր էր. — « Թագուհին պիտի խօսի հետս վաղը »: — « Կը տհաճիս. » — « Ո՛հ, ոչ. կը յաւելուր մէկէն. Սթոսային խօսքերը քաղցր են սրտիս »: — Բայց կը կեղծէ եղբր: Կը կեղծէին ուրեմն աչքերը, կը կեղծէին խօսքերը, կեղծ էին և հառաչանքը:

Որո՞ն ուրեմն և ինչ բանի ասկէ ետքը հաւատք ընծայել երկրիս վրայ: Ճշմարիտ է եղբր ըսեմն որ կան աշխարհիս մէջ այնպիսի մարդիկ որ օձանման իրենց կը ձգեն անփորձ սրտերը, և անյազութեամբ ընտրէր ձծեկէն ետքը, մնացածը անսրգանք մէկից կը նետեն: Գերազոյն Գիբը կը տեսնան ու կը լռեն այսպիսի անիրաւութեան մ'առջին:

Շամիրամ չէր մեղադրեր պատանւոյն չարագանց հլութիւնը: Այնպիսի փառաւոր հանգէան, մեհեան, աղօթից տեղն, իր գերմարդկային գեղեցկութիւնը, պատանւոյն իրեն հաւելլը, թագաւորական արեւին, իողւոյն եռանդն որ անկեղծ կ'ըլլար իրեն ծննդեան լեռանց ձիւներուն նման, կերպին բարեձեւութիւնը, նուիրական երգումներն, այս ամեն բաներն միասեղ գաղով, համոզել էին թագուհին տեղի տալու: Շամիրամ, այն զօրաւոր կինը որ ուրիշ ամեն առթից մէջ գիտցեր էր հրամայել իր անձին, այ ինքն զինքն Հայոց թագաւորին ձեռքը թողեր էր:

Եւ հզօր թէ թողեր էր՝ մատնուեցաւ: Ասկէց աւելի ինչ բանի կրնար սպասել: Անարգուեր էր իր անձը, անարգուեր և թագուհւոյ մեծվայելութիւնն արգունեաց և նոյն իսկ որդւոյն առջև: Իր որդւոյն մանաւանդ, որ չի գիտնալով եղածն մա-

հաբեր հարուած մը կուտար իր մօրը: Խեղճ Շամիրամ, ինչպիսի բարձրութենէ ի վար խոնարհեցար:

— Ոչինչ, ոչինչ. — կը պատասխանէր իր որդւոյն, զողջով ձեռք բռնելով գահուն երկու կողման իրբն. նեցուկ հաստատուած թեւաւոր առիժունքը:

— Ոչինչ պատահար մ'է. . . կ'անցնի. մի վախճար. . .

— Կանչեմ նամիչաները. — կը շարունակէր պատանին անձկութեամբ:

Բայց Շամիրամ զգաստացեր էր արդէն և ոտք ելեր, գոռոզութեամբ մը շարժելով գլուխը:

— Այ, որդեակ իմ: Ինչո՞ւ կանչես նամիչաները, Հուրք դայ ու կանչէ պաշտօնեայները ի՞նչով: Գնա՛ և ամուր բռնէ սիրտդ, որդիդ Նինոսի. — շարունակեց Շամիրամ, համբոյր մը տալով որդւոյն ճակտին. — Սուդի պիտի նստի Հայա-ստանի՝ իր յիմար թագաւորաց յանդուգն գոռոզութիւնը:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ

Ասուրայ բանակէն

Աղուբան ամսոյն քսաներորդ հինգերորդ օրն էր ի Հայս, զոր Բարեւայցիք Մունա, կամ ամիս ձեռաց կ'անուանեն, նոյն ամսոյն մէջ երկրին բերքը հաւաքելու համար:

Ուրեմն ամիս մ'անցեր էր մեր պատմած լիբլին անցից վրայ, և Սյարաւոսայ բաղմարեղուն հովտաց մէջ կը պատրաստուէր շինականն ի հունձն, վասն զի հասկերն շատոնց ատոքացեր էին հրատոջոր արեգական ճառագայթից տակ: Բայց զուարթ չէր շինականն, ինչպէս սովոր է այս տեսակ առթից մէջ, երբ հարկաւորապատիկ արդիւնաւորած կը տեսնայ իր աշխատութիւնը: Հնձողաց զուարթ երգոց արձագանգն չէր լսուէր ի լիրանցումէջ՝ բազմելով հանգստեան փամբուն գիզադէզ որայսց մէջ, այլ խորին մտածութեան մէջ կը տեսնուէին, և կ'աճապարէին անսովոր փութով մը ի վաստակ: Միթէ այսպէս չ'ընէր շինականն, երբ կը տեսնայ օգոյ մէջ ամալոց խառնակութիւն մը ու միքձաւոր փոթորիկ պատաստութիւններ, ժողովելով շտապաւ ցորեանը և ամբարելով ի շտեմարանս:

Բայց ինչ տեսակ էր արգեօք Հորիզոնին վրայ երեցած մամլն որ Գարայասէն մինչև ի Նահիր, և Մծուրքէն մինչև ի

Միլիզգա, որչափ որ ընդարձակութիւն ունի Հայաստան 'ի հիւսիսոյ 'ի հարաւ և յարեւելից յարեւմուտա՝ խռովեր էր զամեն. քը: Ինչ կը նշանակէր անպէտքաց այն բազմութիւնն որ խումբ խումբ կը տանէին իրենց ձիերը գէպ 'ի վանայ ափունքը: Իսկ զարբիներն ինչո՞ւ կ'երայգէին իրենց հարուստ հրացեալ սալին վրայ՝ գործելոյ պողովատիկ սուրեր ու նետեր:

Ի սկզբան անորոշ ու երկբայական ձայն մ'ելեր էր, և ապա հաստատուեր էր թէ մօտ օրերս պատերազմ պիտի ըլլայ գաշտագետնոյն ժողովրդոց հետ: Աքբաղը լռութեամբ պատերազմի կը պատրաստուէին, կը կոչէին 'ի զինուորութիւն հեռաւոր աշխարհաց մարդիկը, կ'ամփոփուէին գէպ 'ի հիւսիս ընդ մէջ Միսպարայ և Գուգիրումայ, 'ի վեր ելլալով քան զԵփրատ: Ուր կը գիւմէին ուրեմն այնչափ բաղմամբուն գնդով և թէ ոչ Հայաստանի վրայ:

Ասկէջ ալ զատ, անցեալ ամսոյն վերջերը Հայաստանի պատանի թագաւորն իր արքունիքն դառնալով, ծանր ու դառն մտածութեանց մէջ էր, չարագուշակ դիպաց նշաններ տալով, իւր տարածուեր էր ժողովրդեան մէջ թէ հապիւ փախած ըլլայ Բաբելոն հիւրամերձ պարսպէն, փոխանակ խաղաղութեամբ միկնելու:

Ինչ պատահեալ էր արդեօք Հայկոյ թռնորդոյն թագաւորաց մէջ ամենէն գեղեցիկն: Ստոյգ բան մը չէր գիտցուէր: Արմաւիր հասած օրէն փակուեցաւ արքունեաց մէջ լռութեամբ, և իր ընտանեղոյն բարեկամաց մէջէն ոչ ոք կրցաւ տեսնալ զինքը քանի մ'օր:

Բայց եղածին վրայ կրցան տեղեկութիւն մ'առնուլ Պարստէն: Այսպէս խօսեցաւ նա տէրութեան մեծամեծաց ու կառավարչաց քաղաքաց, որ ժողովրդ էին յԱրմաւիր. — Բարեւոն չափազանց հարկ մը կը պահանջէ Հայաստանէն, կ'ուզէ յափառակեղ իրմէ թագաւորաց մէջ ամենէն գեղեցիկն ու սրելուն: Արդէն հայկազն պատանի մը, Սանտի երգիչն, սիրելին ժողովրդեան և արքունեաց, զո՛հ եղաւ Շամիրամայ մահաբեր սիրոյն: Գեղեցիկն Սամ, քաջն Սրա, նոյն վտանգին մէջ կը գտնուէր: —

Այսպէս խօսեցաւ Պարստ, և խնդրեց յունկնդարաց որ լռեն լսածին: Իրենք թէ և պահեցին լռութիւն, բայց ձայնը կամաց կամաց տարածուեցաւ ամիրտիւն մէջ, և բերան բերնէ անցնելով, զանազան կերպարան առաւ, և Հայք աւելի ևս հաստատուեցան իրենց կարծեաց վրայ՝ երբ

լսեցին պատերազմի պատրաստութիւններն 'ի Բարեւոն, և տեսան 'ի Հայաստան զօրանքն ընդդիմակալութեան մը հանդերձանքն:

Ուրեմն ծանր ապագայի մը գաղափարն տարածուեր էր ամենուն մտքին մէջ, և բնական բան մը կ'երևար ամենուն: Եւ միթէ Վանայ լճակին մօտ Արամանակոյ սօսեաց անտառին սրբազան պաշտաման նուիրուած ձերուիններն մարգարեացած չէին առաջուց ձայնատու տերեւոց չընջմամբ, թէ Բաբելոն աղէտից պատճառ պիտի ըլլայ պատանի թագաւորին: Եւ ահա իրօք կը կատարուէր իրենց տխուր գուշակութիւնը, և թէպէտ տակաւին պատերազմ հրատարակուած չէր այդ երկու ժողովրդոց մէջ, բայց կը գուշակուէր, մօտ կը տեսնուէր, նման ամառնային մրթնորտին խտութեան՝ որ նշան է մօտաւոր միջոցի:

Բայց ինչ կ'ուէր, ինչ կը մտածէր արդեօք Արա՝ լռիկ մնչիկ հասեր էր իր սիրելի Արմաւիր քաղաքը, լռիկ մնչիկ առանձնացեր էր իր արքունիքը, և ծանր ու անխմանալի խորհրդոց մէջ կը տեսնուէր: Քանի մ'օրէն ելաւ նա քաղքէն առանձինն, գրեցաւ Հայոցձոր դաշտը, և երկար առեն կենալով աղւարժ, բազուկն կրծոցը վրայ ամփոփած, և աչքերն Գերեզմանք բլրան վրայ ուղղած կը մտածէր տխրութեամբ: Նոյն Հայոցձոր դաշտին վրայ հօգեկաւորն Հայկ իր՝ պապն խորտակեր էր երբեմն Ներբովթայ բանալը, և Գերեզմանք բլուած բլրան վրայ ընկեր էր այդ հակալի, խոցուելով կարեկէր: Հայկայ անվրէպ նետերէն: Արային այս խորախորհուրդ կերպէն, որուն ոչ ոք կը համարձակէր հարցնել պատճառը, կը հետեցնէին ամենքը մօտաւոր աղէտից օրեր:

Բայց ասկէջ, պատանին բոլորովին կերպարանափոխ եղած էր. անտարակոյս կախարդական ազդեցութիւն մ'եղեր էր իր վրան, վնաս զի բարեկարգին արդէն հաշակաւոր է 'ի մոզգութեան: Բաբելոնի մէջ սովորական է մոզգութիւնն ու կախարդութիւնն, ուր աչքերն, չրթունքն, գէմքն ու ձեռքերն կրնան վնասակար ազդեցութիւններ ընդունիլ:

Այս բաներս տեսնալով Հայոց ժողովուրդն, սէրն ու յարգանքն աւելցուցեր էր իր պատանի թագաւորին վրայ, որուն տխուր, մաղճոտ ու ծանր կրպակ աւելի ևս սրելով կ'ընէին զինքն և առ ինքն կը ձգէին հպատակացը սիրտը, որոնք գուշակելով իր տխրութեան պատճառները, կ'ատէին ու կ'անիծէին զՇամիրամ: Արք

և կանայք կարեկից ու ցուակից կ'ըլլա-
յին պատանայն, և իրեն այս գծախ-
տութիւնը ատեն աւելի ևս կը սիրէին
զինքը, քան թէ առաջ երջանկութեանը
ժամանակ: Ամենայն ոք լռեցեայն կը դի-
տէր իր ծանր կերպը, ներքէն ազդեցու-
թեամբ կը պատրաստուէր պատահարաց,
անձկութեամբ կը հարցընէր գգուչակս,
և արեան հոտ կ'առնուէր դաշտավայրէն,
իբրև նշան պատերազմի:

Ազուքան ամսոյն վերջին օրերն էր. և
երբ Արա լի ծանր խորհրդով կ'անընդ-
էր օրերը արքունեաց միայնաւոր սենեկաց
մէջ, ուսկից կը տեսնուէին Վանայ ծովուն
խաղաղ ալիքներն, ահա հասաւ Արմաւիր
քաղքին դուռը Բաբելացի զօրաց գունդ
մը, որուն զնդապետն խնդրեց ներկայա-
նալ թագաւորին:

— Թող գայ. — ըսաւ Արա. բայց այդ
յանկարծական պատգամաւորութիւնն, ու-
րուն թէպէտ քանի մ'օրէ 'ի վեր կը սպա-
սէր, մեծ խռովութիւն պատճառեց իրեն,
ոչ երկիւղի այլ հակառակութեան, վասն
զի պատգամաւոր մը կ'ընդունէր այն կըն-
կանէն՝ զոր սիրեր ու ատեր էր միտնգա-
մայն:

Իրանցընէ կը սրբէր Արա Բաբելոնի
թագուհին. բայց դարաւոր սիրոյ մը ու հա-
կառակութեան բուռն կռուոյն փորձ չե-
ղողին, անկարելի կ'երևայ այդ իրարու
հակառակ երկու կիրքերն: Պատանին թէ
կը սիրէր զՇամիրամ և թէ կը խորէր
իրմէ:

Հայոց թագաւորը պատրաստուեցաւ
ընդունելու Բաբելոնի պատգամաւորը.
կային հետը արքունեաց մեծիւրն, զինուո-
րակներն ու երգիչներն:

— Գայ Բաբելացին. — կ'ըսէին իրենք:
— Արդեօք պատերազմի հրաւէր կը բերէ:
— Թերեւս, — պատասխանեց թագա-
ւորն ծանրութեամբ:

— Իսկ դու ի՞նչ պատասխան պիտի
տաս, ազնուական որդիդ Արամայ, —
հարցուցին առնթրեակայք:

— Ինչ որ դուք տալու ըլլաք, ո՞վ հա-
ւատարմիմ: Խաղաղութիւն՝ մի որ խա-
ղաղութեան կը փափաքի. պատերազմ՝ ո՞վ
որ պատերազմի:

— Ուրեմն՝ առիկա պատերազմի հրաւէր
պիտի ըլլայ: Բաբելոնի գոռոզ թագուհին
չի կրնար խաղաղութեան զեսպան զըր-
կել Հայաստան:

— Ստիպեց 'ի հարկատուութիւն լըրան
արծիւները, — կ'ըսէին զինուորականք. —
փորձեց նուաճել զնուաճողս գոռոզու:

Թեան Ներքովթայ, և կը նախանձի Մա-
ծակայ յաղթողաց փառաց դամիոյն:

— Ե՛տե՛ նա Հայերը, — աւելցուցին
հրգէջք, — սպաննեց զՎանոյի, գեղեցիկ
պատանին, քաղցրաձայն երգիչը, և Թա-
գաւորին բարեկամը ու եղբայրը:

Իբր իրենց կը խօսէին այսպէս, ջնա-
ւով գուշակել պատգամաւորին զուրցե-
լիքը, մտաւ Պարեկացին թագաւորական
սրահը: Հազար էր կարմիր պատմուճան
մը, ոսկեթել վերջաւորք, որ կ'եր-
կայնէր մինչև ծոնկը, և անոր վրայէն
սպիտակ բուրդէ շապիկ մը՝ կարճ թեւ-
րով, որուն տակէն կ'երևային մեկի բա-
զուկներն, ոսկեգործ ապարանջաններով
զարդաւորուած: Ծոնկներն պատած էր կա-
շիէ սոճապանով մը մինչև կռունկը, ուր
կարմիր ննթակալով բուրդէ գուլպայից
վրայ կը բարձրանային սանտալաց խա-
չաձև կապերն, որուն ներքանն միացած
էր գարշապարին հետ, բթամատին վրայ
հաստատած մատանով մը: Եկողն իրաւ-
ցընէ Բաբելոնի գլխաւոր զինուորական-
ներէն մէկն էր, որ յայտնի կը տեսնուէր
սրոյն փայլուն կապարանէն, նրբագործ
պատենանէն և սպիտակ ոսկեղօծ վարսա-
կալէն, որուն եզերքը կը պատէր փողպա-
տաձև այտերն ու կզակն:

Պատգամաւորին հոռեէն կուգային եր-
կու զինազարդ զինուորներ, որոց մին ձեռ-
քին մէջ առանց պատենանի սուր մ'ունէր,
և միւսը սուր ու փայլուն սլաք մը:

Երբոր պատգամաւորն Հայոց թագա-
ւորին առջև ելաւ, պատանին ճանչցաւ
մէկէն զինքը, վասն զի մի և նոյն սպայն
էր որ բաբելացի բազմաթիւ զօրաց զըն-
դով մ'ընդ առաջ ելաւ իրեն ընկերակցելու
Ներքովթայ քաղաքը: Ի՛նչ կը նշանակէր
ուրեմն այս բանն, զիպուած էր արդեօք
թէ նախամտածեալ գործ մը:

Նստաւ Թագաւորն իր գահուն վրայ, որ
ծածկուած էր սեւագոյն մորթով, և ինքն
իսկ մթնադոյն հագաւած էր. բաց իր մար-
գարտայեւ վարսակալէն ուրիշ ամենեւին
թագաւորական նշան մը չունէր վրան, և
լուրջ ու ծանր կերպով, որպէս թէ բարձ-
րագոյն անձի մ'առջիններկայացած ըլլար,
կը դիտէր Շամիրամայ պատգամաւորը:

Բաբելացին ծուցաւ յարգանք, ձեռքերն
կուռձքին վրայ ամփոփած, և ապա խօսել
սկսեաւ այսպէս.

— Թագաւորդ Հայոց, կեցցես յաւի-
տեան:

— Շնորհ թեգ, պատգամաւորդ, — պա-
տասխանեց Արա մարդավարութեամբ:

Ո՛վ է զբեզ Հայկայ որդւոց արբունիբը զրկողն:

— Մի՞ծն Շամիրամ, որոյ պաշտպանն է Ներու, և շնորհն իրեն ի՛նչ յայթոթիւն սրոյ և իշխանութիւն երկրիս զօրաւորաց վրայ:

— Շնորհն իրեն Աստուածք բազում երջանկի օրեր: Ի՛նչ կ'ուզէ մեզմէ Շամիրամ:

— Քու փախտեանդ նպատճար, — պատասխանեց պատգամաւորն: — Հարկ երեւոյւ համար թարեւոյն եկար, և ընդունուեցար յարբունիս սիրով ու մեծահանգէս չքով: Ինչո՞ւ ուրեմն լռեցիայն ու գաղտուկ ճամբով ելար արբունիքէն ու քաղաքէն, առանց շնորհակալ ըլլալու թագուհւոյն՝ ըրած սիրալիր հիւրընկալութեանը:

— Գոռգարար կը խօսիս, — ըսաւ թագաւորն, հազիւ զսպելով ինքն զինքն, — և անվայել Հայկայ թոռնորդւոյն:

— Այսպէս հրամայուեցաւ ինձի, — կրկնեց բարեկարգին, ծեղերն: — Շամիրամ է որ կր խօսի քեզի իմ բերնովն և ոչ ես, որ անշնան գինուոր մ'եմ: Բայց Արքատից զօրաւոր թագուհին ընտրեց զիս իբրև թարգման իր բարձրագոյն հրամանացը:

— Շատ լաւ, — պատասխանեց Արա հանդարտելով: — Չեմ ուզեր յայտնել կնկան մ'ամեն մտածութիւն, լաւ միտ զիր, չեմ ուզեր ամեն մտածութիւնս յայտնել իրեն: Այսպէս ուրեմն պատասխանէ Արքատից թագուհւոյն. Հայոց թագաւորն չի փախաւ իրմէ, այլ ազատօրէն մեկնեցաւ իբրև թագաւոր մ'իր պարտքը կատարելէն ետքը: Ուրիշ ըսելով մը չունիմ: Իսկ թագուհին ունի արդեօք ուրիշ բան մ'ըսելիք:

— Եւ ոչ ողջոյն մը տուեր ես իր որդւոյն, հանդիպելով ճամբան Լահրու գեղէն անդին: Տմարդութիւն ըրեր ես Նիւնուսս իշխանին, Ներքովթայ գահուն ժառանգին և ապազայ թագաւորին բոլոր ազգայով, մուսանալով որ նոյն իսկ լռեւ գաշտագետնոյն պէս կ'պատակ է Արքատից իշխանութեան:

— Ա՛հ, ոչ, — ընդհատեց Արա, 'ի վեր ցատկելով պատգամաւորին այդ խօսքին վրայ: Թագաւորն թող իրենք ընթաց ու դաշտաց, յարեւելս ու յարեւմուտս, ամենեկն հակառակութիւն մը չունիմ: Բայց զիսեմ որ այրարարաւանս ընթանց գօտիներն աջատ են ու ազատ պիտի ըլլան միշտ իրենց իշխանութենէն, քանի որ Արամայ որդին սուր կը կրէ յազգեր:

— Կը զլանամ ուրեմն հարկ տալ Բարեւոր թագուհւոյն: — հարցուց պատգամաւորն: Եւ միթէ քիչ առաջ չի բերիր հարկ:

— Բերածս ինքնակամ ընծայ մ'էր, նշան բարեկամութեան և ոչ հարկ: — պատասխանեց մէկէն Արա: — Կը յիշեմ իմ խօսքերս Բարեւորի զրոյն առջև: Իմ հարբս 'ի սկզբուն թշնամի էին և զանազան անգամ պատերազմ՝ ունեցան մեծատարած գաշտագետնոյն թագաւորաց հետ: Իսկ մենք բարեկամ է ենք, թէ որ կ'ուզեն, այլ ոչ երբէք հպատակ:

— Չեմ ուզեր վիճել հետք ընդունայն խօսքերով, — ըսաւ պատգամաւորն ցրտաթեմաւ: — Թող ինքնակամ ընծայ կամ բարեկամութեան նշան ըլլայ բերածդ, այնպէս ըլլայ ինչպէս որ հաճոյ է Հայկական գոռոզոյթեան: Բայց ապազային մէջ արդեօք պիտի չորտեմակն նոյնը:

— Ապազայն Ախերոնեան ջրուանայ ձեղքն է, — պատասխանեց թագաւորն անհամբեր: Ո՛վ կրնայ վաւրտան ըլլալիք գուշակել այժմէն:

— Ուրեմն միտք չունիս, ըսաւ Բարեւորին տագնապալաւ: — Ուրեմն չես յարգիր երդումդ:

— Երդումն: Ե՛րբ, ո՛ր. — ընդհատեց Արա արհուլթեամբ: — Զգուշացի՛ր պատգամաւորդ 'ի ստեղծ: Ի՛նչ որ ըսեր է քեզի թէ Հայկական ժողովուրդն երդումն տուած է զերկութեան, կը ստէ ընդդէմ երկնից, Բայց որովհետեւ ամեն բան փորձելու է, — շարունակեց Արա, — ըսէ ուրեմն ինձի, թէ որ ըսելու ըլլամ թէ Հայաստան սրտի յարատեւ տալու ըստ քեզ իր պարտաւորեալ պարտքը, բուսական կ'ըլլայ արդեօք ասիկա Արքատից թագուհւոյն, թէ ոչ ուրիշ բաներ ալ կը պահանջէ:

— Անտարակոյս չի բուսիր, — պատասխանեց միւսն:

— Ա՛հ, — գոչեց Արա, ծիծաղելով գառնութեամբ: Ուրիշ ինչ բան կրնայ պահանջել:

— Որ գառնաս մեր ընկերակցութեամբ: . .

— Ո՛ր, 'ի Բարեւորն:

— Ոչ, 'ի բանակետը թագուհւոյն, որ առ ժամ յԱսուր է, Լահրի երկիրը, Հօն բոլոր ժողովուրդոց առջև, որ զինուած ընկերացան թագուհւոյն, կ'երդնուս հաւատարմութիւն Արքատից գահուն, և ապա դու ու քու յաջորդներդ ազատ կ'ըլլաք 'ի հարկան: Շամիրամ վեհանձն է, և հարստութեան պէտք չունի, վասն զի շատ իսկ հարուստ է Բարեւոր արբունի:

գանձը : Ինքը շատ անգամ մէկ օրուան մէջ կուտայ, ինչ որ տասն դաւառք տասնուան մէջ : Ուրեմն կրնաս ասիլեց հետեցընել, ով արքայ, որ ոչ ագահութիւն և ոչ ատելութիւն մ'ունի Հայաստանի գէմ :

— Մեծ է Շամիրամ, կրկնեց թագաւորն հիգնարար : — Թէ որ այնպիսի բան մ'ուզելու ըլլար ինծմէ որ 'ի վնաս ըլլար ժողովրդեանս, բացէ 'ի բայց կը մերժէի. բայց ընդհակառակն իմ խոնարհութիւնս կ'ուզէ, և ասոր կրնամ թերեւս տեղի տալ, ըսաւ պատանին աղէկ մը մտածելէն հտ. քը : — Բայց ի՞նչ կ'ըսեն արդեօք որոնք կը ճանչնան զիս իբրև իրենց տէրը, և կը սպասեն ինծմէ հայկական անուան արժանաւոր գնացք մը : Ուրեմն ըսէք ձեր կարծիքը, ով մեծամեծք տէրութեան և ոստիկանք քաղաքաց. պատասխանեցէք համարձակ Շամիրամայ պատգամաւորին, ինչպէս որ կը պահանջէ մեր ժողովրդեան օգուտը ու շահը : Երթալու եմ 'ի բանակն Ասուրայ :

— Թոռնորդիդ Հայկայ, — ըսաւ լուրջ կերպով վաշտակ, Տարբաղու իշխանն, Եւ. քսինեան փանց վրայ, — այժմ չէ որ Հայոցձոր բլրէն և Գերիզմանք հռչակաւոր բլրէն անդին անցնիս :

— Հօն, աւելցուց ուրիշ մը, որուն ձայնակցեցան ամենայն առնթրեարակայք, — պէտք է կանգնես քու պատերազմական գրօգ :

— Կը լսեն, — հարցուց Արա պատգամաւորին :

— Լսեցի, — պատասխանեց բարեւա :

ցին հրածելոյի ձեռով : — Շամիրամ արդէն նախագուշակելով այդպիսի պատասխան մը, Ասուրայ դաշտէն կու տայ իր բարձրագոյն հրամանները : Ինքը կու գայ ձեզի ընդ առաջ Գերիզմանք բլրէն և Հայոցձոր գաշտէն անդին, կու գայ յԱրմաւիր և Հայկայ որդւոց թագաւորութեան ամեն քաղաքները :

— Իբրև հիւր, — հարցուց Արա աղանութեամբ մ'ոտք ելլալով, որովհետև խօսակցութիւնն կը լըննար :

— Իբրև յաղթական, — ըսաւ միւսն սպառնալից կերպով :

Իւ ետ քաշուելով, առաւ երկու զօրականաց ձեռքէն սուրն ու սլաքն, և նետեց գոռոզութեամբ դահուն ոտքը :

— Պահեցէք պատերազմի այդ գործիները, — յաւել բարեւացին, — կու գայ Շամիրամ իր բանակովը առնելու զանոնք ձեր արեան մէջ թաթաւեալ, և նուիրելու Բեկայ Ներբովթայ յիշատակին այն ժայռին վրայ՝ որ դուրս ցցուած է լճիդ ջուրերուն մէջէն :

— Ապա թէ ոչ նախ մենք կը բերենք զայն 'ի դաշտն Ասուր, — ըսաւ վաշտակ, վերցընելով գետնէն սուրն ու սլաքն :

— Եւ կամ 'ի Բաբելոն, — յաւել ուրիշ մը :

— Լռեցէք, — գոչեց թագաւորն. — անպատեհ է քաջաց պարծիլ իրենց քաջութեանը վրայ, Գնա՛ պատգամաւորդ Ասուրայ բանակը, և ըսէ քու զօրաւոր թագուհւոյդ որ Հայկայ որդիքը վստահ իրենց զինուց և Գից արգարութեանը վրայ, կը սպասեն իրեն աներկիւղ :

Ի՞նչ շարունակոյի :

